

מחווון לשאלון בהיסטוריה, לעולים חדשים, מס' 022284, חורף תשע"ט

הנחיות כלליות:

- * ההנחיות למעריכים במחווון זה מיועדות לבחינה במועד זה בלבד.
- * שינויים יימסרו בתדריכים בעל פה ובשיחות הכוונה עם המעריכים הבכירים.
- * במחווון לא הובאו כל האפשרויות לתשובה נכונה, אלא רק מבחר תשובות.
- * אם תלמיד השיב תשובה שאינה במחווון ואינה מוכרת למעריך, על המעריך לבדוק בספרים ולהתייעץ לפי הצורך עם מעריך בכיר. כל זאת כדי להבטיח שעל תשובות נכונות יינתן ניקוד הולם.
- * המחווון נועד בעיקר לקבוע את מספר הרכיבים הנדרש בכל סעיף כדי לזכות את התלמיד במלוא הנקודות (כמובן על פי טיב ההסבר).
- * בכל סעיף יש להקפיד על ניקוד על פי ההנחיות בכתב ועל פי ההנחיות שיימסרו בתדריכים ובבדיקה במרב"ד.
- * אם תלמיד מילא את כל המטלות הנדרשות, אך לא הפריד בין מטלות, כפי שנדרש בשאלה, יש לקבל את התשובה, ואין להפחית לו נקודות.
- * ההנחיות במחווון מנוסחות בלשון זכר, ומכוונות למעריכים ולמעריכות כאחד.

ספרי הלימוד המאושרים:

פרקים ראשון, שני

1. י' משעול, הלאומיות המודרנית וראשית הציונות, היי סקול, 2011 (להלן היי סקול 1).
2. ק' אביאלי-טביביאן, עידן האימה והתקווה, מט"ח, 2001 (להלן טביביאן).
3. י' קוברסקי, הלאומיות בישראל ובעמים – ראשית הדרך עד 1920, כנרת, זמורה, דביר, 2014 (להלן כנרת 1).
4. מ' בר הלל, ש' ענבר, עולם לאומי חלק א' – טיול היסטורי בשבילי הלאומיות בישראל ובעולם, לילך, 2008 (להלן לילך 1).
5. ק' אביאלי-טביביאן, מסעות בזמן – לאומיות במבחן – הלאומיות בישראל ובעמים: ראשית הדרך עד 1920, מט"ח, 2008 (להלן מט"ח 1).
6. א' נווה, נ' ורד, הלאומיות בישראל ובעמים – ראשית הדרך עד 1920, רכס, 2008 (להלן רכס 1).
7. א' דומקה, ח' אורבך, צ' גולדברג, הלאומיות – ראשית הדרך, מרכז זלמן שזר, 2008 (להלן שזר 1).

פרקים שני, רביעי

1. י' משעול, בונים מדינה יהודית ודמוקרטיה במזרח התיכון, היי סקול, 2014 (להלן היי סקול 2).
2. מ' בר הלל, ש' ענבר, עולם לאומי ב – בונים מדינה במזרח התיכון, לילך, 2009 (להלן לילך 2).
3. ק' אביאלי-טביביאן, בונים מדינה במזרח התיכון, מט"ח, 2009 (להלן מט"ח 2).
4. א' נווה, נ' ורד, ד' שחר, הלאומיות בישראל ובעמים – בונים מדינה במזרח התיכון, רכס, 2009 (להלן רכס 2).
5. א' דומקה, ח' אורבך, צ' גולדברג, בונים מדינה במזרח התיכון, מרכז זלמן שזר, 2009 (להלן שזר 2).

פרק שלישי

1. י' משעול, נאציזם מלחמה ושואה, היי סקול, 2014 (להלן היי סקול 1 (ב)).
2. מ' בר הלל, ש' ענבר, נאציזם ושואה, לילך, 2010 (להלן לילך 1 (ב)).
3. ק' אביאלי-טביביאן, מסעות בזמן – משלום למלחמה ולשואה, מט"ח, 2009 (להלן מט"ח 1 (ב)).
4. א' נווה, נ' ורד, ד' שחר, טוטליטריות ושואה, רכס, 2009 (להלן רכס 1 (ב)).
5. י' גוטמן, טוטליטריות ושואה, מרכז זלמן שזר, 2009 (להלן שזר 1 (ב)).

פרק ראשון

תקופה ראשונה: הלאומיות בישראל ובעמים — ראשית הדרך עד 1920

הנבחן צריך לענות על אחת מן השאלות 1-3.

1. התנועות הלאומיות

א. המאפיינים המשותפים לבני אותו לאום:

שפה משותפת; עקרונות פוליטיים משותפים, תרבות (מנהגים, מסורות, סמלים, מיתוסים); אמונה בעבר משותף; זיקה לטריטוריה שמתייחסים אליה כאל מולדת; הרצון לחיות יחד במסגרת מדינית-לאומית. בספרי הלימוד: היי סקול 1, עמ' 10-11; כנרת 1, עמ' 15-17; לילך 1, עמ' 10-19; מט"ח 1, עמ' 10, 15, 20-22; רכס 1, עמ' 7, 9; שזר 1, עמ' 8-10.

ב. גורמים לצמיחה של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19:

- רעיונות של תנועת ההשכלה: החילון, האמונה בקדמה, ביכולת האדם לשנות אם ייעזר בשכלו, בזכויות טבעיות שוות לכל בני האדם, בעקרון הריבונות. רעיונות אלה ערערו את הסדר הישן (מלכים, אצולה, כנסייה), חיזקו את כוחות השינוי, והכשירו את הקרקע לצמיחת מנהיגות חדשה שהובילה את התנועות הלאומיות.
  - רעיונות התנועה הרומנטית: הכמיהה לעבר המפואר של האומה, הגעגועים לטבע, ההערצה לדמויות נאצלות ולגיבורים מיתולוגיים. רעיונות אלה תרמו לעידוד הזהות הלאומית של בני האומה וסייעו להלהיב את ההמונים ולסחוף אותם למאבק על עתיד טוב יותר עבור בני הלאום.
  - המהפכה האמריקנית/המהפכה הצרפתית: הפיצו את הרעיונות של תנועת ההשכלה ושימשו השראה לתנועות לאומיות אחרות.
  - כיבושי נפוליאון: הפיצו את רעיונות המהפכה הצרפתית ובד בבד עוררו את הרגש הלאומי של העמים הנכבשים משום שראו בו כובש זר.
  - המהפכה התעשייתית:
  - הביאה לגידול האוכלוסייה ולהגירה גדולה לערים. הגירה זו לוותה בהתנתקות מן המסגרות המסורתיות וגרמה להרגשת תלישות וניכור בסביבה החדשה. ההמונים מצאו בלאומיות מענה לצורך בשייכות ובסולידריות חדשה, וזו העניקה להם זהות משותפת וביטחון.
  - התפשטות ידיעת קרוא וכתוב: אפשרה העברת מידע, שיתוף ההמונים בתנועות הלאומיות והקמת מפלגות, חוגים רעיוניים ותנועות נוער. אלה קידמו את התנועות הלאומיות בקרב ציבור מגוון.
  - התפתחות התחבורה, הדפוס ואמצעי התקשורת בתקופת המהפכה התעשייתית אפשרו הפצה מהירה של רעיונות, שגרמו להמונים להצטרף לתנועות הלאומיות.
  - תהליך החילון: התערעורת סמכותה של הכנסייה הביאה לאובדן זהות מלכדת. הלאומיות סיפקה מענה לצורך בשייכות.
- בספרי הלימוד: היי סקול 1, עמ' 23-26; טביביאן, עמ' 23; כנרת 1, עמ' 20-24, 33-38; לילך 1, עמ' 23-24, 27; מט"ח 1, עמ' 16-18; רכס 1, עמ' 13-15, 23; שזר 1, עמ' 10-12, 14-15, 27.

2. הרצל

א. הבעיה של העם היהודי על פי הספר "מדינת היהודים" של הרצל:

- בעיית האנטישמיות, שנובעת מעצם קיום היהודים כ"נטע זר" בקרב עמים אחרים. בעיה זו קיימת בכל מקום שחיים בו יהודים רבים, והיא מועברת לכל מקום שהם מהגרים אליו.
- בעיית היהודים היא בבסיסה בעיה לאומית — היהודים כלאום אינם יכולים לחיות בקרב לאומים אחרים.

מהו הפתרון שלה:

- הקמת מדינה יהודית ריבונית, בהסכמת המעצמות, שבה יחיו כל היהודים.
  - לביצוע התוכנית יוקמו שתי חברות: "אגודת היהודים" — שתפעל בתחום המדיני, ו"חברת היהודים" — שתפעל בתחום הכלכלי.
- בספרי הלימוד: טביביאן, עמ' 26; היי סקול 1, עמ' 62; כנרת 1, עמ' 91; לילך 1, עמ' 144-145; מט"ח 1, עמ' 70-71; רכס 1, עמ' 112; שזר 1, עמ' 86.

ב. תוכנית אוגנדה:

- מי הציע את התוכנית: בריטניה. התוכנית הוצגה להרצל, והוא הביא אותה לדיון בקונגרס הציוני השישי.
- מה היה התוכן שלה: הצעה להתיישבות יהודית אוטונומית זמנית בחסות בריטניה, במזרח אפריקה (בשטחי אוגנדה וקניה).

מדוע הרצל תמך בתוכנית זו:

- בגלל המצב הקשה של יהודי רוסיה (פוגרום קישינב) — היה צורך בפתרון מדי.
- אוגנדה היא פתרון זמני בלבד ("מקלט לילה") ולא מטרה סופית.
- אין לסרב להכרה של מעצמה גדולה כבריטניה בזכות העם היהודי לפתרון מדיני, ובתנועה הציונית כנציגת העם היהודי.
- הרצל תמך בתוכנית אוגנדה משום שמאמציו להשיג צ'רטר על ארץ-ישראל נכזבו.
- בספרי הלימוד: היי סקול 1, עמ' 89-90; כנרת 1, עמ' 104-105; לילך 1, עמ' 153; מט"ח 1, עמ' 76, 86; רכס 1, עמ' 122-124; שזר 1, עמ' 96, 98.

3. ארץ-ישראל בשנים 1882-1914**א. הקשיים בתחום ההתיישבות של העולים לארץ-ישראל בשנים 1882-1914:**

- מיעוט משאבים כספיים לרכישת קרקעות ולהכשרתן להתיישבות (הון עצמי ותמיכה דלים).
- היעדר תשתיות בתחומי תחבורה, תקשורת וכלכלה מודרנית. היעדר מקורות מים מסודרים.
- חוסר ידע בסיסי בחקלאות וחוסר ניסיון בעבודה חקלאית.
- קשיי הסתגלות לתנאים שלא הורגלו בהם: אקלים שונה, מחלת הקדחת.
- השלטונות העותמאניים הגבילו את רכישת הקרקעות.
- סכסוכים פנימיים בין המתישבים, עימות אידאולוגי בין הפועלים ובין האיכרים.
- בעיות ביטחון.

דרכי התמודדות שלהם עם קשיים אלה:

- פנו אל הברון רוטשילד בבקשה לסייע להם.
- נעזרו במשרד הארץ-ישראלי.
- הקימו צורות התיישבות חדשות בניסיון לתת מענה לאתגרים החברתיים והכלכליים.
- הקימו את ארגון "השומר" כדי לתת מענה לבעיית הביטחון.
- בספרי הלימוד: היי סקול 1, עמ' 131-138, 144-145, 157-167; כנרת 1, עמ' 148-155, 161-162; לילך 1, עמ' 188-199; מט"ח 1, עמ' 102-117; רכס 1, עמ' 153-172, 176-178; שזר 1, עמ' 138-147.

ב. פעולות של אליעזר בן-יהודה לביסוס השפה העברית:

- פרסם מאמרים בעברית בעיתונות שהודפסה בארץ, השתתף בהקמת ועד הלשון העברית, ייסד עיתון בעברית ("הצבי"), חידש מילים עבריות רבות ופרסם את המילון העברי הראשון.

החשיבות של פעולות אלה:

- הן סייעו להחייאת העברית שנהייתה השפה הלאומית המדוברת של היישוב היהודי המתפתח בארץ-ישראל ושל התנועה הציונית.

- בספרי הלימוד: היי סקול 1, עמ' 150; כנרת 1, עמ' 163-164; לילך 1, עמ' 213; מט"ח 1, עמ' 125; רכס 1, עמ' 183-185; שזר 1, עמ' 159-160.

פרק שני

תקופה שנייה: בין שתי מלחמות העולם (1920-1939), היישוב היהודי בארץ-ישראל בימי מלחמת העולם השנייה.
הנבחן צריך לענות על אחת מן השאלות 4-6.

4. חוזה ורסאי והשינויים המדיניים לאחר מלחמת העולם הראשונה**א. סעיפים של חוזה ורסאי:**

- מן התחום הצבאי: צמצום צבא גרמניה למאה אלף חיילים; איסור על גרמניה לייצר טנקים, צוללות ומטוסים; איסור על גיוס חובה.
- מן התחום הכלכלי: תשלום פיצויים על נזקים שגרמה גרמניה למדינות שונות.

מטרות של חוזה זה:

- להביא לסיום של מלחמת העולם הראשונה.
  - להטיל את האשמה למלחמה על המדינות התוקפניות ובראשן גרמניה.
  - להחליש את גרמניה מבחינה צבאית ופוליטית כדי שלא תיזום מלחמה בעתיד.
  - לשמור על מאזן הכוחות באירופה.
  - להבטיח שלום וביטחון באירופה.
  - להעניש את גרמניה.
- בספרי הלימוד: היי סקול 1 (ב), עמ' 17; טביביאן, עמ' 53; לילך 1, עמ' 57; מט"ח 1 (ב), עמ' 10; רכס 1, עמ' 61-63; שזר 1, עמ' 56-57.

ב. שינויים שחלו במפה המדינית של אירופה והמזרח התיכון אחרי מלחמת העולם הראשונה:

- התפרקות שלוש הקיסריות/האימפריות: האוסטרו-הונגרית, הרוסית, העותמאנית.
  - הקמת מדינות חדשות בשטחי האימפריות, כמו פולין, צ'כוסלובקיה, יוגוסלביה.
  - תיקוני גבול בין גרמניה לשכנותיה (אלזס-לורן, הריין, הסאר, דנציג).
  - חלוקת המנדט על מדינות המזרח התיכון (סוריה, לבנון, עירק, עבר הירדן, ארץ-ישראל) בין בריטניה לצרפת.
  - עיצוב גבולות למדינות ערביות (לא עצמאיות).
- בספרי הלימוד: היי סקול 1 (ב), עמ' 17-18; טביביאן, עמ' 53-54; לילך 1, עמ' 57-60; לילך 1 (ב) עמ' 44; מט"ח 1 (ב), עמ' 10-11; רכס 1, עמ' 61-65; שזר 1, עמ' 54-57.

5. היישוב היהודי בארץ-ישראל בין שתי מלחמות העולם (1919-1939)**א. סיבות לעלייה לארץ-ישראל בין שתי מלחמות העולם:**

בשנות ה-20:

- סיום מלחמת העולם הראשונה אפשר לחדש את העלייה.
- "הצהרת בלפור" ומסירת המנדט על ארץ-ישראל לידי הבריטים.
- פעילות של מוסדות התנועה הציונית לעידוד עלייה לארץ-ישראל, פעילות להכשרה ולעלייה.
- השפעת ההתעוררות הלאומית והקמת מדינות לאומיות חדשות במזרח אירופה ובמרכזה לאחר מלחמת העולם הראשונה.
- רצון לממש את רעיונות הסוציאליזם בארץ-ישראל.
- התגברות האנטישמיות והגזרות הכלכליות, בעיקר במזרח אירופה.
- הגבלות על ההגירה לארצות הברית.

בשנות ה-30:

- מדיניות הנאצים כלפי היהודים בגרמניה.
  - "הסכם ההעברה".
  - חרפת המדיניות העוינת כלפי היהודים בארצות מזרח אירופה ובמרכזה.
  - סגירת השערים של מרבית הארצות בפני מהגרים יהודים.
- בספרי הלימוד: טביביאן, עמ' 140-141, 147-152; לילך 2, עמ' 14-15; מט"ח 2, עמ' 24; רכס 2, עמ' 13, 16, 21; שזר 2, עמ' 14.

ב. המאפיינים של העולים לארץ-ישראל בין שתי מלחמות העולם:

- מגוון ארצות מוצא, שיעור גבוה של עולים מפולין ומגרמניה.
- עולים רבים היו בעלי השכלה גבוה והיו מעורים בתרבות אירופה.
- עיסוקים: תעשיינים, בנקאים, מקצועות טכניים, פקידות, מסחר זעיר.
- שיעור מסוים של בעלי הון.
- מקצת מן העולים — עלייה אידאולוגית (חלוציות, סוציאליזם).
- מקצת מן העולים הגיעו באמצעות "עליית הנוער".

כיצד המאפיינים באים לידי ביטוי בצורות ההתיישבות בארץ-ישראל בתקופה זו:

- ההתיישבות השיתופית (קיבוץ, מושב עובדים) הוקמה על ידי העלייה האידאולוגית.
  - בערים התיישבו עולים מפולין ומגרמניה; עולים שהיו תעשיינים, בנקאים, בעלי מקצועות טכניים, פקידים וסוחרים זעירים; בעלי הון.
  - המושבות פרטיות (בשרון ובעמק חפר) הוקמו על ידי עולים בעלי הון.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 20-21; טביביאן, עמ' 140, 143, 147-148, 151, 153;
לילך 2, עמ' 14-20; מט"ח 2, עמ' 32-36; רכס 2, עמ' 13-18, 24-25, 28; שזר 2, עמ' 15-17.

6. יהודים, ערבים ובריטים בשנות השלושים בארץ-ישראל**א. גורמים ל"מרד הערבי":**

- היישוב היהודי התבסס והתחזק בשנים אלה: מספר העולים עלה, ההתיישבות התרחבה, הכלכלה התבססה והמוסדות הלאומיים התארגנו. מגמה זו הגבירה את החשש של הערבים בארץ-ישראל מפני הקמת בית לאומי יהודי.
- כישלון המנהיגים הערבים להשיג [במשא ומתן] את הסכמת הבריטים לתביעותיהם: לעצור את עליית היהודים. למנוע מן המוסדות הציוניים לרכוש קרקעות ולאפשר הקמת מועצה מחוקקת, שתייצג את הרוב הערבי בקרב תושבי ארץ-ישראל.
- המנהיגים הערבים בארץ-ישראל הושפעו מן המאבק הלאומי הערבי בארצות השכנות (מצרים, עירק וסוריה) שקידמו את עצמאותן רק לאחר שנקטו מאבק אלים.
- התחזקות הלאומיות הפלסטינית.
- החיפוש של איטליה וגרמניה הנאצית אחרי בעלי ברית מקומיים במסגרת מאמציהן להחליש את ההגמוניה הבריטית במזרח התיכון.
- הלחץ שנלמד ממדיניות הפיוס באירופה (אפשר להגיע להישגים מדיניים באמצעות הפעלת כוח).

פעולות של היישוב היהודי לחיזוק הביטחון, בתגובה על "המרד הערבי":

- התגייסות למשטרה הבריטית.
  - הקמת יחידות חדשות: לגליות — הנוטרות (כוח משטרת יישובי), "פלוגות הלילה".
  - בלתי לגליות — היחידות הארציות ("הנוודות", הפו"ש, החי"ש).
  - חיזוק מגמת הרכש וההצטיידות הצבאית.
  - מיסוד פעולות האצ"ל.
  - הקמת גדר הצפון.
- בספרי הלימוד: טביביאן, עמ' 166-168, 177-179; לילך 2, עמ' 32, 34-35; מט"ח 2, עמ' 44-45, 49-52;
רכס 2, עמ' 38, 39-41; שזר 2, עמ' 23, 27.

ב. המלצות של ועדת פיל (1937):

- חלוקת הארץ למדינה יהודית ולמדינה ערבית.
  - קביעת אזור מובלעת בשלטון בריטניה שיכלול את ירושלים, בית לחם ופרוזדור ליפו.
  - ביצוע הדרגתי של התוכנית.
  - בתקופת המעבר ייאסר על יהודים לרכוש קרקעות באזור המיועד למדינה הערבית.
  - אפשר יהיה לבצע חילופי אוכלוסין בין המדינה היהודית למדינה הערבית.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 29-30; טביביאן, עמ' 169; לילך 2, עמ' 39, 42; רכס 2, עמ' 49; שזר 2, עמ' 24-25.

פרק שלישי

תקופה שלישית: המשטר הטוטליטרי, הנאציזם, מלחמת העולם השנייה והשואה.
הנבחן צריך לענות על אחת מן השאלות 7-10.

7. המשטר הנאצי בגרמניה בשנים 1933-1938**א. עקרון המנהיג באידאולוגיה הנאצית:**

- הפיהרר — המנהיג מגלם ומבטא את רצון האומה והגזע הארי.
- המנהיג המושלם הוא אדם עליון.
- המנהיג הוא כל יכול ויש לציית לו ציית מלא.
- המנהיג יוצר את החוק, קובע את דרכי מימושו ומעצב את דפוסי המחשבה והמוסר של אזרחי הרייך ("מבטא את רצון העם").

פעולות של היטלר לקידום עיקרון זה בגרמניה:

- חוק הפקידות
  - שרפת הרייכסטאג
  - חקיקת חוק ההסמכה (1933)
  - תהליך ההאחדה
  - פולחן האישיות של הפיהרר
  - ריכוז כל המשרות ובכללן הפיקוח על הצבא בידי היטלר
  - "ליל הסכינים הארוכות"
- בספרי הלימוד: היי סקול 1 (ב), עמ' 66, 93-94, 100, 103, 106-107; טביביאן, עמ' 96-97, 99-102;
לילך 1 (ב), עמ' 110-111, 123-126; מט"ח 1 (ב), עמ' 100, 116-118, 131; רכס 1 (ב), עמ' 112-113, 121-122, 125;
שזר 1 (ב), עמ' 98-99, 107-109, 111.

ב. מטרות המדיניות של הנאצים כלפי היהודים בגרמניה בשנים 1933-1938:

- הפרדת היהודים מהחברה הגרמנית.
  - דחיקתם ונישולם מבחינה כלכלית.
  - עידוד יציאתם מגרמניה.
- צעדים שעשו הנאצים כדי להשיג את המטרות:**
- יום החרם (1933); חקיקת החוק להשבת הפקידות המקצועית על כנה (1933); איסור על כניסת יהודים למקומות ציבוריים; חוקי נירנברג (1935); אריזציה; חוק השמות; תעמולה אנטישמית; ליל הבדולח.
- בספרי הלימוד: היי סקול 1 (ב), עמ' 92-109; לילך 1 (ב), עמ' 135-136, 140-141, 144-149; מט"ח 1 (ב), עמ' 156-166;
רכס 1 (ב), עמ' 133-141; שזר 1 (ב), עמ' 112-122.

8. הגטאות**א. מדוע הקימו הנאצים את הגטאות:**

- (מטרה מוצהרת) לנטרל את השפעתם המזיקה של היהודים (הפצת מחלות מידבקות, פגיעה בכלכלה על ידי ספסרות וניהול שוק שחור, הפצת שמועות וידיעות שיזיקו לגרמניה) באמצעות הפרדתם מן האוכלוסייה הלא-יהודית.
  - לנתק את היהודים ולבודדם מן העולם החיצון.
  - לנשל את היהודים מבתיהם, לבזוז את רכושם ולנצלם לעבודות כפייה.
  - לנתק את הקשרים בין הקהילות היהודיות.
  - לרכז את היהודים כשלב ביניים לפתרון בעיית היהודים.
  - לפקח ביעילות על היהודים.
  - להביא להשמדתם באמצעות יצירת תנאי חיים קשים ביותר.
- בספרי הלימוד: היי סקול 1 (ב), עמ' 186; לילך 1 (ב), עמ' 188; מט"ח 1 (ב), עמ' 193; רכס 1 (ב), עמ' 200; שזר 1 (ב), עמ' 174.

ב. דרכים שבעזרתן ניסו היהודים להתמודד עם תנאי החיים בגטאות עד ביצוע הפתרון הסופי:

- חיפוש מקורות מזון: הברחת מזון לגטו, הקמת מטבחים ציבוריים.
- הקמת מפעלים ובתי מלאכה בגטו כדי להשיג אמצעי קיום.
- ניסיונות להמשיך לקיים מסגרות חינוך, תרבות ודת (הקמת מוסדות חינוך, הרצאות, הצגות, חגים ומועדים ועוד).
- הקמת מערך של מפעלי עזרה הדדית לנזקקים.
- הקמת "ועדי בתים".
- פעילות במסגרת תנועות נוער.
- עיתונות מחתרתית – קשר עם העולם שמחוץ לגטו.
- מפעלי עדות ותיעוד.
- אספקת שירותים בניהול היודנראט: בתי חולים, בתי יתומים.
- בספרי הלימוד: היי סקול 1 (ב), עמ' 186, 188, 192-197; לילך 1 (ב), עמ' 188, 195-205; מט"ח 1 (ב), עמ' 193, 197-204; רכס 1 (ב), עמ' 200, 207-220; שזר 1 (ב), עמ' 174, 181-186.

9. היחס אל היהודים בארצות הכיבוש הנאצי**א. מניעים של מי ששיתפו פעולה עם הנאצים:**

- אנטישמיות / הזדהות עם מדיניות הנאצים.
- עמים שסבלו מן הכיבוש הקומוניסטי זיהו את היהודים עם הקומוניסטים.
- שיקולי רווח וטובות הנאה (רצון לקבל רכוש יהודי שהופקע, הטבות על הלשנות).
- נקמה אישית ביהודים ובמצילים שהסתירו אותם.

מניעים של "הרוב הדומם"

- אדישות
- אנטישמיות
- חשש לסכן את עצמם
- חשש מענישה קולקטיבית
- התמקדות בצורך לשרוד בתנאים הקשים של הכיבוש
- בספרי הלימוד: היי סקול 1 (ב), עמ' 298-299; לילך 1 (ב), עמ' 291-292; מט"ח 1 (ב), עמ' 260-262; רכס 1 (ב), עמ' 305-310; שזר 1 (ב), עמ' 201-211, 247-249, 289-299.

ב. התנאים לקבלת התואר "חסידי אומות העולם":

- לא יהודי שעזר (או שניסה לעזור) ליהודים בתקופת המלחמה.
- פעל מתוך סיכון חייו / מעמדו.
- פעל שלא על מנת לקבל תמורה כספית.
- **בחר באחד מ"חסידי אומות העולם" ותאר את פעולותיו:**
- יש לתאר את הפעולות של אחד מ"חסידי אומות העולם" להצלת יהודים.
- בספרי הלימוד: היי סקול 1 (ב), עמ' 300-301; לילך 1 (ב), עמ' 310-312; מט"ח 1 (ב), עמ' 270-272; רכס 1 (ב), עמ' 317-320; שזר 1 (ב), עמ' 346-349.

10. המרד בגטאות**א. מטרות של המורדים בגטאות**

- נקמה בגרמנים.
- גאולת כבוד של העם היהודי הנרמס.
- "מוות בכבוד" – מוות כלוחמים ולא כצאן לטבח.
- חברי תנועת הנוער הציונית האמינו שהמרד יהיה מופת ודוגמה לחברי התנועה בארץ-ישראל.
- למען "שלוש שורות בהיסטוריה".

הדילמות שהיו למורדים:

- אם לצאת למרד בלי תמיכה מלאה של תושבי הגטו.
- אם לארגן מרד בשטח הגטו אך מחוץ לשטח הגטו בעיר הסמוכה אך להצטרף לפרטיזנים ביערות.
- מהו העיתוי המתאים למרד: האם לפתוח במרד מיד אך לתכנן את המרד למועד מאוחר יותר.
- בספרי הלימוד: היי סקול 1 (ב), עמ' 259-262; לילך 1 (ב), עמ' 269-271; מט"ח 1 (ב), עמ' 246-249; רכס 1 (ב), עמ' 290-292; שזר 1 (ב), עמ' 278-282.

ב. החשיבות של מרד גטו ורשה:

- הוא היה המרד העירוני הראשון באירופה הכבושה.
- המרד היה עממי ומקיף — הייתה תמיכה נרחבת של תושבי הגטו בלוחמים, מחתרות שונות התאחדו.
- המרד החזיק מעמד זמן ממושך (לעומת מרידות אחרות) — כמעט חודש.
- המרד הסב נזק כבד לגרמנים.
- המרד זכה להערכה עצומה מחוץ לגטו: הוא זכה לפרסום בעיתונות העולמית, והעניק השראה למרידות בגטאות אחרים, במחנות השמדה ולמרד של המחתרת הפולנית בוורשה (למעלה משנה לאחר מכן).
- בספרי הלימוד: היי סקול 1 (ב), עמ' 263-266; לילך 1 (ב), עמ' 275-280; מט"ח 1 (ב), עמ' 250-252; רכס 1 (ב), עמ' 293-296; שזר 1 (ב), עמ' 279-282.

פרק רביעי**תקופה רביעית: בונים את מדינת ישראל במזרח התיכון**

הנבחן צריך לענות על אחת מן השאלות 11-14.

11. שאלת ארץ-ישראל באו"ם**א. גורמים שהשפיעו על בריטניה להעביר את שאלת ארץ-ישראל לדיון באו"ם:**

- ירידת כוחה של בריטניה ותלותה בארצות הברית: בעקבות מלחמת העולם השנייה עלה כוחה של ארצות הברית בזירה הבין-לאומית, ובריטניה, שהייתה תלויה בה מבחינה כלכלית ומדינית, התקשתה להתעלם מן הלחץ האמריקני לפתור את שאלת ארץ-ישראל בכלל, ובפרט לאפשר עלייה מיידית של מאה אלף עקורים.
- מלחמת העולם גבתה מבריטניה מחיר כלכלי כבד, והציבור הבריטי דרש השקעות בשיקום במקום באחזקת האימפריה.
- שיחות של הוועדה לענייני ארץ-ישראל הגיעו למבוי סתום.
- המאבק המתמשך של היישוב היהודי פגע ביוקרת בריטניה, ואילץ אותה להקצות כוח אדם ותקציבים רבים יותר ממה שתכננה לשליטה בארץ-ישראל.
- מאבק היישוב על ההעפלה ודעת קהל בלתי אוהדת בעולם, בתגובה על מדיניות בריטניה ויחסה אל המעפילים פליטי השואה.

עיקרי החלטת האו"ם שהתקבלה בכ"ט בנובמבר 1947:

- סיום המנדט הבריטי על ארץ-ישראל.
- חלוקת הארץ לשתי מדינות: מדינה יהודית ומדינה ערבית.
- ירושלים תהיה אזור בין-לאומי.
- קיום אחדות כלכלית בין שתי המדינות ושיתוף פעולה ביניהן בענייני תחבורה ומקורות המים.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 76-77, 79; לילך 2, עמ' 75, 79-80; מט"ח 2, עמ' 85, 88-89; רכס 2, עמ' 88-89, 93-96; שזר 2, עמ' 61-63, 65.

ב. מה הייתה העמדה של ברית המועצות בהצבעה באו"ם בכ"ט בנובמבר 1947:

תמיכה בתכנית החלוקה.

ההשפעה של "המלחמה הקרה" על עמדה זו:

- רצון לזרז את הוצאת בריטניה מאזור המזרח התיכון.
- תמיכה במדינה יהודית תאפשר דריסת רגל באזור (אולי תהיה מדינה פרו-סובייטית).
- רצון לפלג את מעצמות המערב באמצעות הקמת חזית משותפת עם ארצות הברית מול בריטניה.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 80; לילך 2, עמ' 77-78; מט"ח 2, עמ' 86-87; רכס 2, עמ' 91-92; שזר 2, עמ' 62-63, 67.

12. עלייה וקליטה בשנות החמישים והשישים

א. כיצד השפיע המצב הכלכלי של מדינת ישראל על קליטת העולים בשנות החמישים והשישים:

- קושי לקלוט את כל העולים שרצו לבוא לישראל בגלל המחסור באמצעים כספיים והיעדר תשתית מתאימה.
- קושי לספק לעולים דיור ותעסוקה שהוביל לפתרונות זמניים ("מחנות עולים", מעברות, ייזום עבודות ציבור).
- הנהגת עלייה מבוקרת (סלקטיבית).

גורמים נוספים שהשפיעו על קליטת העולים בתקופה זו:

- הרצון לשלב את העולים בתרבות ובמערכת הערכים של החברה הקולטת: סוציאליזם, חילוניות, שלילת הגולה, חשיבות העבודה החקלאית.
- תפיסת "כור ההיתוך" ששמה לה למטרה להקנות לאומה הישראלית תרבות מאחדת.
- הגשמת יעדים ביטחוניים, כלכליים וחברתיים: עקרון פיזור האוכלוסייה כיעד לאומי, יישובי שרשרת הביטחון, עיירות פיתוח, התיישבות חקלאית.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 279, 284, 310; לילך 2, עמ' 223-227, 230; מט"ח 2, עמ' 218-224, 228, 245; רכס 2, עמ' 281, 287; שזר 2, עמ' 214, 229-231, 238, 243

ב. קשיים של העולים בשנות החמישים והשישים:

- מצוקה כלכלית: מרבית העולים הגיעו ללא הון. התקשו למצוא תעסוקה ולהסתגל למקצועות חדשים שלא הורגלו אליהם או שנחשבו נחותים בעיניהם.
- קושי ברכישת שפה חדשה.
- מצוקה תרבותית: הצורך לוותר על עולמם התרבותי-רוחני ולהשתלב בחברה שערכיה ותרבותה שונים. למשל, מעבר מחברה מסורתית, דתית ופטריארכלית לחברה מודרנית חילונית (קשיים כמו ירידת מעמד האב ותלות ההורים בילדים שלמדו את השפה ואימצו את המנטליות החדשה).
- מצוקת דיור: החיים במעברות; במקרים רבים פוזרו העולים בפריפריה, והריחוק מן המרכז עיכב ניידות חברתית ותעסוקתית.
- מדיניות ממשלתית: במסגרת תפיסת "כור ההיתוך" הייתה התעלמות מודעת מן המסורות ומן התרבות של ארצות המוצא השונות, התעלמות זו פגעה קשות בעולים והזינה תחושות של תסכול, נחיתות, קיפוח ואפליה.
- בקרב חלק מן הציבור הישראלי ובקרב חלק מן העוסקים בתהליך הקליטה רווחו סטראוטיפים שליליים על יהודי ארצות האסלאם.
- הקשיים המיוחדים של עולים ניצולי השואה.

כיצד חיזקה עלייה זו את מדינת ישראל:

- בתחום הדמוגרפי: שינוי המצב הדמוגרפי במדינה (קרוב למיליון עולים הגיעו בעשור הראשון).
- מימוש חזונה של התנועה הציונית: בעקבות העלייה ההמונית נעשתה מדינת ישראל לציר מרכזי בחיי העם היהודי והבליטה את מעמדה – מדינת העם היהודי.
- בתחום ההתיישבות: שינוי פריסת ההתיישבות בארץ (לא רק באזור החוף אלא גם באזור ההר והנגב; עיירות פיתוח; חיזוק ההתיישבות החקלאית, יישובי שרשרת הביטחון).
- בתחום הביטחון: סיפקה כוח אדם לצה"ל; התיישבות באזורי הספר המרוחקים ליד הגבולות.
- בתחום הכלכלה: הגדלת כוח העבודה, שילוב עולים בכל ענפי הייצור והשירותים והרחבת מעגל המשק הישראלי.
- בתחום התרבות: יצרה פלורליזם תרבותי ותרמה ליצירת תרבות ישראלית עשירה ומגוונת יותר במנהגים ובדעות.
- בתחום הפוליטי: שינתה את המפה הפוליטית במדינת ישראל, הביאה להקמת מפלגות חדשות והשפיעה על דמותן ומצען של המפלגות הקיימות.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 279-280; לילך 2, עמ' 221, 224, 227, 253; מט"ח 2, עמ' 221-226; רכס 2, עמ' 282-289; שזר 2, עמ' 214, 233-246.

13. יחס החברה הישראלית לשואה**א. היחס של החברה בישראל אל ניצולי השואה עד משפט אייכמן:**

- הדגשת ההיבט של הגבורה בסיפורי השואה.
- "השתקה" של סיפורי הניצולים (שלא היו גיבורי המחתרות).
- חוסר רצון וחוסר יכולת להקשיב, הדחיקת העבר הטראומטי "הגלותי".
- תפיסת הניצולים כאנשים שהלכו "כצאן לטבח" — שלא ידעו להגן על עצמם (אנטיטזה ל"יהודי החדש").
- עיסוק ב"עמיד" באמצעות בניית המדינה ויצירת האתוס הציוני.

גורמים ליחס זה:

- קושי להפנים את גודל האסון והאשמה עצמית בגלל העזרה המעטה שניתנה בזמן המלחמה לניצולים.
- השפעת התפיסה של שלילת הגלות והיהודי הגלותי לעומת ה"אני הציוני".
- מידע מקוטע, היעדר מחקר מדעי, מיעוט עדויות פרטיות.
- השואה הייתה אחד ממקורות הלגיטימציה של המדינה (כלפי פנים וכלפי חוץ), עדות חותכת לנכונות התפיסה הציונית: שלילת הגלות והפיתרון הריבוני.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 320-321; טביבאן, עמ' 328-329; לילך 2, עמ' 254-256; מט"ח 2, עמ' 260; רכס 2, עמ' 310-312; שזר 2, עמ' 261-262.

ב. שינויים שחלו ביחס של החברה בישראל לשואה בעקבות משפט אייכמן:

- מעבר הדרגתי מתפיסת הניצולים כ"צאן מובל לטבח" להכרה בערך המאבק היום-יומי של היהודים לשרוד בתקופת השואה.
- מעבר מ"השתקה" של סיפורי הניצולים (שאינם גיבורי המחתרות) להזדהות עם קורבנות השואה והתעניינות רחבה של הציבור הישראלי בהתנסות האישית, בסבל האישי ובגורל של היחיד והמשפחה בתקופה זו.
- הרחבת המחקר על השואה, והגברת פעולות ההנצחה.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 326-329; טביבאן, עמ' 329-331; לילך 2, עמ' 261-267; מט"ח 2, עמ' 266-269; רכס 2, עמ' 313-314; שזר 2, עמ' 267-269.

14. מלחמת ששת הימים / מלחמת יום הכיפורים**א. גורמים למלחמת ששת הימים:**

- התגברות המתח בין ישראל ובין העולם הערבי בשל הניסיונות להטיית מקורות הירדן והמאבק על המים.
- עליית המתח בגבול הסורי בעקבות המאבק על המים ושאלת האזורים המפורזים.
- הקמת אש"ף ופעולותיו נגד ישראל.
- מעורבות המעצמות: ברית המועצות עודדה את סוריה ומצרים לפתוח במלחמה עם ישראל.
- סוריה ומצרים חשבו שישאל חלשה וזו שעת כושר לחידוש המלחמה נגדה בגלל חילופי השלטון בישראל, הדימוי של לוי אשכול והמיתון הכלכלי הקשה במשק הישראלי.
- פעולות של נאצר הגבירו את המתח: ריכוז כוחות מצרים בסיני, סגירת מצרי טיראן ופינוי כוח האו"ם מסיני, ניהול מלחמת תעמולה ואיומים להשמדת ישראל.
- גיוס כוח המילואים בישראל ושבועות של "המתנה", לחץ של הצבא ושל דעת הקהל על הממשלות בישראל ובמצרים לצאת למלחמה.
- מינוי משה דיין לשר הביטחון התפרש בישראל ובמצרים כנכונות לצאת למלחמה.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 220-221; לילך 2, עמ' 186-187; מט"ח 2, עמ' 183-184; רכס 2, עמ' 215-226; שזר 2, עמ' 171-175.

גורמים למלחמת יום הכיפורים:

- השאיפה של מצרים וסוריה לשקם את כבודן בעקבות התבוסה במלחמת ששת הימים.
- החתירה של מצרים וסוריה להשיב לעצמן את השטחים שאיבדו במלחמות קודמות.
- יש הטוענים שמצרים ראתה במלחמה אמצעי לפתיחת תהליך מדיני שיביא לנסיגת ישראל מסיני.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 243-246; לילך 2, עמ' 199-200; מט"ח 2, עמ' 191; רכס 2, עמ' 241, 244-245, 251; שזר 2, עמ' 184-186.

ב. ההשפעה של מלחמת ששת הימים על מדינת ישראל בתחום החברתי-הפוליטי:

— התעורר ויכוח בחברה הישראלית בנוגע לשטחים שנכבשו ובנוגע לפלסטינים; גידול ניכר בהיקף העלייה לארץ; הערצה כלפי הצבא ומנהיגי הניצחון.

ההשפעה של מלחמת ששת הימים על מדינות ערב:

— ועידת חרטום (לא שלום, לא הכרה ולא משא ומתן).
 — דעיכת החלום על הקמת אימפריה ערבית אחת.
 — הגברת התמיכה באש"ף ודרישה להקמת מדינה פלסטינית.
 בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 232-236; לילך 2, עמ' 194-197; מט"ח 2, עמ' 186-187; רכס 2, עמ' 233-238; שזר 2, עמ' 179, 181-184.

ההשפעה של מלחמת יום הכיפורים על מדינת ישראל בתחום החברתי-הפוליטי:

— התערערו תחושות הביטחון והאמונה בתפיסת הביטחון המסורתית: התערערו האמון באנשי ציבור, בצבא ובדרג הפוליטי; התעוררה ביקורת ציבורית על ההנהגה.
 — הוקמה ועדת חקירה ממלכתית (ועדת אגרנט) לביורר המחדלים שהביאו לפרוץ המלחמה. מסקנותיה התמקדו בדרג הצבאי וברמטכ"ל. הרמטכ"ל וכמה קצינים בכירים נאלצו להתפטר.
 — תנועות המחאה הפגינו וקראו להתפטרות הממשלה.
 — שינויים במפה הפוליטית: התפטרות שר הביטחון (משה דיין), ומאוחר יותר התפטרות של ממשלת גולדה מאיר. הביקורת הציבורית המתמשכת על הממשלה סללה את הדרך למהפך הפוליטי של 1977, שבעקבותיו עלתה לשלטון מפלגת הליכוד בראשות מנחם בגין.
 — הקמה של "גוש אמונים" ושל "שלום עכשיו" ופעילותן.

ההשפעה של מלחמת יום הכיפורים על מדינות ערב:

— השיחות על הפרדת הכוחות הביאו בהמשך להסדר ביניים עם מצרים.
 — נסללה הדרך לביקור של נשיא מצרים, אנואר אל-סאדאת, בישראל (1977), לשיחות שלום ולחתימה על הסכם שלום בין ישראל ובין מצרים (הסכם קמפ־דיוויד).
 בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 253-258; לילך 2, עמ' 203-206; מט"ח 2, עמ' 193-198; רכס 2, עמ' 252-258; שזר 2, עמ' 179, 190, 192-193.